Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VIII. Річник

ЧИСЛО 5 | ТРАВЕНЬ | 1936

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН СИМОН ПЕТЛЮРА

Ф. НЕВЕСТЮК

С Т Р І Л Ь Ц І

Пісня зза садів
Десь полилася
І селом у діл
Покотилася...

До низьких вікон
Грімко вдарила...
Хат дрімучих сон
Геть розхмарила.

Молодь і старці
Всі метнулися:
»Ах, Стрільці! Стрільці!...
Повна вулиця!«...

На дорогу з хат
Висипаються...
Лиця у дівчат
Усміхаються.

Матері сумні
І засмучені:
»Ах, які вони
Всі помучені!«...

В кождої думки:
»Десь і мій пішов«...
Вються сліз нитки,
Як горячий шовк.

Там — дівчат гурток...
Йде словообмін:
»Бач, ах, бач онтой,
Який гарний він!«...

Вже здається всі,
Вже останні йдуть
— — — — — — — —
Йшли селом Стрільці...
Щаслива їм путь!

Симон Петлюра

З нагоди 10-ої річниці смерти.
(1879 — 1926).

Написав *Андрій Жук.*

З імям Симона Петлюри звязаний найважніший і найбільш драматичний період в новішій українській історії — збройна боротьба українського народу проти Росії за відновлення української держави. В цій боротьбі Петлюра виріс на національного героя і політичного провідника нації і увійшов в історію, як символ українського самостійництва, і як дороговказ у дальшій визвольній боротьбі українського народу.

На жаль широкі верстви української суспільности по обох боках Збруча мало що знають про Петлюру, крім того, що він був організатором і головним отаманом української армії, що під його проводом велося протигетьманське повстання і протибольшевицька боротьба, що в цій боротьбі пішов він на союз з Польщею, а як війна з большевиками була програна — опинився на еміграції і в Парижі замордував його большевицький агент, жид Шварцбарт.

Про життя і діяльність Петлюри до цеї його незвичайної карієри, що закінчилася такою трагічною смертю, дуже мало досі оголошено друком, а ще менше дісталося до загальної відомости української суспільности. Переважна частина написаного про Петлюру появилася друком поза межами тих держав, в яких живе головна маса українського народу. Через те постать С. Петлюри досі для багатьох являється невиразною і загадковою.

Дехто прикладає до С. Петлюри таку мірку, якою мірять припадкові, по суті дрібні, але впадаючі в очі явища, багатих на такі явища революційних і воєнних часів. Тимчасом С. Петлюра не був ніяким припадком в історії визвольної боротьби українського народу, тільки явищем сказати б, закономірним.

С. Петлюра був при народинах новішого політичного українства і довгі літа перед війною і революцією 1917 р. працював для справи національного відродження рідного народу. Був він визначним членом Революційної Української Партії (1900—1905), відтак української соціял-демократичної робітничої партії, що займала передове місце в українському політичному життю на Наддніпрянщині й члени якої, з цеї причини, зайняли провідне становище в революції 1917 р. і в будівництві самостійної української держави. З них на найвищий щабель вибився С. Петлюра, певно тому, що крім громадського й політичного, як то кажуть, стажу, мав найбільше д у х о в и х прикмет, які ціхують осіб, що їх перст божий визначає на провідників народу.

Про цей довоєнний період життя і діяльности С. Петлюри й подаю низче коротенькі відомости.

———o———

Симон Петлюра уродився 1879 р., був сином Полтавського міщанина з козаків, Василя Петлюри, з професії візника. Не мав Василь Петлюра великих достатків, але не був він і бідаком, коли мав змогу посилати своїх дітей до середніх і вищих шкіл. Його старший син Федір († 1906) скінчив вищу агрономічну школу, Симон учився в Полтав-

ській Духовній школі (бурсі), а відтак в Духовній Семинарії.

Що із себе уявляли батьки Симона Петлюри під оглядом культурним і в якій атмосфері він ріс і виховувався в дошкільних роках, про це ніяких відомостей не маємо. Але можна припускати, що старі Петлюри, мешкаючи власним господарством на передмістю Полтави — „Новоє Строеніе", котре ще не цілком втратило тоді характер підміського села, були звичайними підміськими селянами, статечними людьми праці, й виховували своїх дітей в традиційному для українського селянства дусі привязаности до всього рідного, евангельської любови ближнього, трудолюбности і обовязковости.

Головний Отаман Симон Петлюра і диктатор Е. Петрушевич перед Головним Управлінням Генерального Штабу в Камянці. 1919 р.

Малим підлітком вступив С. Петлюра*) до І-ої кляси Полтавської бурси, приготований до школи вдома старшим братом Федором. Був Симон хлопчина дрібний, худорлявий, але незвичайно живий, сміливий, товариський і відразу завоював симпатії своїх товаришів та став між ними першим.

Шкільний товариш Петлюри, Ів. Рудичів, оповідає в своїх споминах, що „Петлюра завше був живим і відзивчивим хлопцем. Де весело, де співають, то вже й чути його голос, його безжурний сміх, або оживлену балачку. Або треба когось оборонити, особливо меншого — Петлюра там! Це він став показувати в старших клясах бурси. Покривджені малі бурсаки завжди несли йому свої жалі, а він їх втішав, обнимав за шию"... На обідчиків впливав звичайно словом, але й стусанів не жалів. „І він, фізично не сильний, мав до себе таку пошану як і справжні бурсацькі силачі".

Нудна шкільна наука в бурсі а відтак і в семинарії, мало захоплювала живого і житерадісного Симона. Його тягло до іншого. Він кохався в пісні, захоплювався театром, сам виступав в театральних представленнях, які улаштовували бурсаки, і навіть брався до писання театральних песок. Взагалі була це артистична натура, вроджені спосібности якої офіціяльна шкільна наука скорше тамувала, ніж розвивала.

Українська пісня та український театр були на ті часи единою формою вияву на вні національного почуття. Цим почуттям жили всі учні полтавської бурси і полтавської семинарії, що складалися головним чином з дітей села, дітей сільського духовенства, а почасти й селянства, отже з елементу зовсім не зачепленого русифікацією, або зачепленого в дуже слабій мірі. Взагалі в полтавських школах панував український національний дух і тут скорше як де інде народилося й свідоме політичне українство, що захопило не одиниці, а десятки й сотні молодіжи.

Не знати коли і під якими впливами повстала в Полтавській Духовній Семинарії нелегальна Українська Громада, але відомо, що на переломі століть (1899—1902) Симон Петлюра належав до провідних осіб в життю цеї Громади. Значну ролю в життю Громади грали між інш. брати Олександер і Володимир Міхновські, через яких, імовірно, до Семинарії дісталася свіжа струя політичних ідей київського гуртка т. зв. „Тарасівців", визначним членом якого був їх близький кревняк Микола Міхновський, тоді кандидат адвокатський у Харкові.

В 1900 р. полтавські семинаристи, зорганізовані в Українській Громаді, спровадили на шевченківське свято (яке очевидно було нелегальним і відбулося поза мурами семинарії) Миколу Міхновського з Харкова і він виголосив перед зібраною на святі публікою історичну промову про боротьбу за самостійну Україну. Ця промова в томуж році появилася друком у Львові, як перша публікація Революційної Української Партії, ідея якої виникла ще перед роком таки в Полтаві, а організаційно офрмилась у Харкові, за пару тижнів перед поїздкою М. Міхновського до Полтави*).

Цей факт визначує дальшу дорогу в житті Симона Петлюри і його товаришів по громаді. Всі вони стають активними членами Революційної Української Партії, а свою революційність прояв-

*) В якому саме році вступив С. Петлюра до бурси — свідоцтва його шкільних товаришів розходяться. В. Королів подає 1889 р., а Ів. Рудичів 1892 р.

*) Див. про це в моїй статті про С. Петлюру в календарі „Дніпро" на 1934 р.

ляють передовсім в мурах семинарії. Почалося з дрібних сутичок із шкільним начальством на тлі харчів і т. п., а скінчилось в 1902 р. домаганням заведення української мови й предметів українознавства в навчальній програмі семинарії, висловлене в осібній петиції, за підписом пари сот семинаристів і скріплене не цілком мирною демонстрацією. Наслідок цього виступу був такий, що на початок вилетіли з семинарії всі члени Української Громади, на чолі з С. Петлюрою, понад 20 осіб, а вслід за ними ще кількадесять учнів, вкінці закриті були середні кляси семинарії, а всі учні мусіли розїхатися домів.

Могила Гол. Отамана на кладовищі Пер Ляшез в Парижі.

Було це під весну 1902 р. Якраз в тому часі вибухло селянське повстання в Полтавській і Харківській губ., до якого в немалій мірі причинилася Рев. Укр. Партія, агітаторські кадри якої на терені Полтавської губ., складалися головним чином з учнів Полтавської духовної семинарії.

По звільненні з семинарії, С. Петлюра пробує приготовитись до вступу в якусь вищу школу, але скоро закидає цей намір і зількома своїми товаришами по семинарській громаді еміґрує на Кубань. Разом з кількома місцевими українцями засновують іміґранти Чорноморську Вільну Громаду РУП. в Катеринодарі і започатковують український політичний рух на землях кубанського козачого війська. Коли в революційних 1917/18 роках кубанське козацтво також підняло прапор державної самостійности і єдности з головним пнем українського народу, то в цьому була значна доля заслуги й полтавських еміґрантів.

В Катеринодарі С. Петлюра працює між інш. над виборкою з архівів Областного Управління актів до історії кубанського війська, до написання якої брався тоді відомий учений статистик Ф. Щербина. Пробуджений ще раніш у Петлюри інтерес до Минувшини рідного народу, за цією роботою скріплюється і поглиблюється. Аджеж ходило про історію останніх могікан українського самостійництва XVIII віку, решток геройської Січи Запоріжської, що примушені були вимандрувати на Кубань.

І тут запорожці улаштовують своє життя на свій питомий лад. Скоро, одначе, Петербург почав втручуватися у їхні справи і накидати свою волю, викликуючи, від часу до часу, явну опозицію серед козацтва. І при розборці старих актів кубанського козачого війська, С. Петлюра спеціяльно шукає виявів тої опозиції та із замилуванням студіює такі матеріяли.

Проф. Ф. Щербина оповідає в своїх споминах про С. Петлюру, що особливо зацікавила його справа козака Федора Дикуна, котрий „од цілого війська“ домагався, щоб був привернений запоріжський лад в кубанському війську з самостійною козачою радою і виборною старшиною. Всі „діла“ в цій справі Петлюра брав до себе до хати, перечитував „од кришки до кришки“ і нераз висловлювався про те, що „Дикун був зразковий козачий діяч“ і що „тепер би треба Дикуна“. — „І коли потім історична хвиля підняла Петлюру на верх народньої маси, то не раз приходила мені в голову думка, — пише проф. Щербина, — що мабуть чорноморець Дикун закинув таки іскру в горячу голову полтавського козака і своїм прикладом духово підтримував його в розпочатій ним боротьбі за народ, його права та інтереси“*).

На Кубані Петлюра продержався не довго, був арештований за революційну діяльність і по виході з тюрми мусів еміґрувати за кордон. В осени 1904 року знайшовся він у Львові, де Рев. Укр. Партія мала свій закордонний осередок, тут друкувалися видання партії і звідси нелегально перевозилися вони для поширення на Україну. Коло цього працювало досить багато людей, взявся до цеї праці і Петлюра.

Серед членів УРП. було тоді велике роздвоєння думки, якою дорогою йти, щоб скорше дійти до завойовання для українського народу національної свободи і до поліпшення соціяльних умов його існування.

Тут немає місця докладно над цим спинятися. Коротко скажу, що спір обертався коло того, чи в програму партії вставляти домагання політичної самостійности України, чи ні*), і чи партія має

*) Порівн. його „Симон Петлюра на Кубані“, в Збірнику памяти С. Петлюри, Прага, 1930, ст. 191.

*) Від першої своєї брошури „Самостійна Україна“ РУП. з тактичних поглядів скоро відмовилась. Це, очевидно, не означало, що партія відмовлялася від ідеї самостійности України, тільки ця ідея не була практичним постулятом партії.

бути суто українською національною організацією і пильнувати своєї організаційної самостійности, чи стати прибудівкою до російської соціялдемократичної партії.

На тлі цих спорів прийшло до розколу РУП. На партійному зїзді в грудні 1904 р., що був скликаний у Львові, частина членів зїзду, головно закордонці, на чолі з М. Меленевським, вийшла з РУП і заложила „Українську Спілку“, котра злучилася з РСДРП. Після цього розколу провід партії опинився в руках М. Порша, а його вірним співробітником і товаришем в обстоюванню організаційної самостійности українського революційного руху та національно-територіяльної автономії України, став С. Петлюра.

Протягом майже цілого 1905 р. С. Петлюра перебуває у Львові, працює коло партійних видавництв, входить у близькі взаємини з галицькими соц. дем., зближується до Івана Франка і Вол. Гнатюка і ці два галицькі діячі безумовно мали на Петлюру дуже великий вплив. Може завдяки їм Петлюра не став яловим доктринером, та зберіг широкий діапазон заінтересовань. Зрештою це відповідало його натурі.

По повороті після жовтневої революції 1905 р. на Україну, С. Петлюра приймає живу участь в партійній роботі, головно на літературному полі, як співредактор місячника „Вільної України“, що виходив в 1906 р. в Петербурзі і тижневика „Слово“, що виходив у Києві в 1907—1909 роках.

В 1909 р. обставини заставляють Петлюру покинути Україну. По короткім побуті в Петербурзі, переїзджає він до Москви і тут осідає на довший час, діставши постійний зарібок в асекураційнім товаристві в характері бухгальтера. В Москві С. Петлюра займає передове становище серед української кольонії, проявляє свої літературно-організаційні спосібности, як редактор українського місячника в російській мові п. н. „Украинская Жизнь“, що виходив від 1912—1915 р., і свій пропагаторський хист та уміння зєднювати собі людей.

Обертався С. Петлюра в Москві серед цвіту московської інтелігенції, з академіком Коршем стояв навіть в близьких приятельських відносинах і цей великий ум, пізнавши Петлюру ближче, доглянув в ньому великого чоловіка.

Академік Корш так мав висловитись про С. Петлюру: „Українці самі не знають кого вони мають серед себе. Вони гадають, що Петлюра — видатний редактор, патріот, громадський діяч тощо. Це все правда, але не ціла правда. Петлюра безконечно вищий за те, що про нього думають. Він — з породи вождів, людина з того тіста, що колись у старовину закладали династії, а в наш демократичний час стають національними героями. Живе він при несприятливих умовах, не може виявити себе. Та хто знає, чи не зміниться все навкруги? А коли зміниться, буде він вождем українського народу“*).

Слова Корша були пророчими. Це пророцтво здійснилося, коли „змінилося все навкруги“, коли вибухла революція 1917 р. і С. Петлюра появився у Києві на першому укр. військовому зїзді, як делегат якоїсь військової частини, при якій він повнив якусь функцію, як урядник Союза Земств чи городів, був вибраний головою зїзду, став головою українського військового комітету і найбільш популярною особою серед українського воєнства, а відтак його вождем.

Мазепиньством охрестила Москва визвольний зрив українського народу на початку XVIII століття, Петлюрівщиною охрестила Москва тепер ведену боротьбу українського народу за своє визволення з московського ярма. І це обєктивний показчик історичної вартости й значіння С. Петлюри.

Мазепа вмер на чужині власною смертю. Петлюру зглядив зі світу рівнож на чужині агент ГПУ. Але як зі смертю Мазепи не вмерла його ідея, так зі смертю Петлюри не вмре та ідея, за яку він боровся. А українська земля видасть нового Петлюру, який поведе український народ до боротьби і побіди.

---

*) Порівн. М. Славинський, „Симон Петлюра“ в збірнику „Памяти С. Петлюри“, Прага 1930 р. ст. 12.

Ф. НЕВЕСТЮК

Вершник

Увесь день на коні,
У сідлі увесь день —
Так ввижаєсь мені
Той вершник молодий.

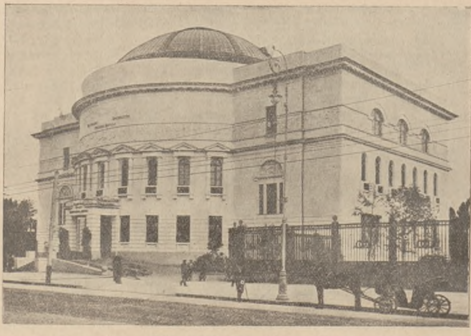
Прошумить, промайне
Тільки шлях закоптить...
Вихор пережене,
Наперед полетить.

Хочби й смерть там була,
Хочби й мав він не жить —
Полетить, почвала,
Обовязок сповнить.

На коня впаде ниць,
Понад ним вється шлик...
Очайдушний їздець!
Очайдушний вершник!

Увесь день на коні,
У сідлі увесь день...
Ах, по серці мені
Той вершник молодий!

Будинок Центральної Ради
у Києві.

Перша зустріч з Головним Отаманом

Написав *Никанор Зіневич.*

На завше залишиться в памяти безпосередніх учасників і наочних свідків та страшна трагедія, яку пережив Київ зі своїми громадянами підчас червоно-московської навали банд Муравйова в 1918 році.

Не один, напевно, татарський хан позаздростив би такому походові на християнську столицю сучасних московських монголів XX віку. Історія збройної боротьби нашого народу в його визвольних змаганнях не омине записати на суд наступних поколінь ці страшні дні, що їх пережила українська столиця.

Обезсилена в нерівній боротьбі Українська Армія, її Уряд і Центральна Рада змушена була залишити столицю, пересуваючись на захід до Житоміра.

В силу обставин місто це прийняло вигляд великого оборонного центру, куди з усіх сторін поспішно стягалося військо Центральної Ради для стримання червоної навали. Наказом командуючого обороною Житомірського району мене призначили тоді комендантом двірця в Житомірі. Саме тоді, загальною думкою вищого командування було, дати рішучий відпір москалям на перегоні Кодня-Рея Житомірського залізничого вузла. Така думка знайшла цілковите узнання в постанові, яка запала на великій нараді командуючих окремих частин, на котрій брали участь представники Уряду і Центральної Ради.

Тим часом москалі, негаючи часу, без жадної перешкоди заняли Козятин і в той же день (коло 7 год. 15 лютого) війшли до Бердичева, висовуючи по залізниці на Житомір найліпші свої бойові частини, що виключно складались з матросів (квіт московської революції). На перегоні Рея-Кодня москалі, довідавшись, що з боку Житоміра посову-

Гол. от. С. Петлюра зі своїм штабом 1917-18.

ється назустріч українське військо, почали поспішно, просто з вагонів уставлятись до бою густими розстрільними з обох сторін залізниці. Українські частини в складі двох сотень кінноти, першого пішого стрілецького полку, та гарматнього відділу в бойовім порядку з боку Кодні вирушили назустріч ворогові.

Бій розпочався по залізниці на 5-ій версті, від ст. Кодня в районі Солотвина. По короткій гарматній підготовці, що її так блискуче перевів осаул Тимошенко, наші розстрільні зі „Славою" кинулись на матросів, які підпустили українців до себе на 100 метрів, однакож бою на багнети не прийняли, втікаючи без ладу в напрямку Реї — Бердичів II. В той саме час наша кіннота наскочила з крил і почала рубати утікаючих москалів. Звичайно матросів до полону не брано. Переслідування ворога продовжувалось до пізного вечора. Не пощастило червоній гвардії розгромити „буржуазну раду", як то голосили їх накази, бо крім великих страт людьми, мусіли залишити богато зброї та ріжного майна, подаючись безупинно в бік Козятина. Українські частини на приказ повернулись до Житоміра, несучи велику радість в перемозі над ворогом. Великим бойовим запалом горіли серця нашого молодого вояцтва, хоч слабо зорганізованого, але, тоді вже, міцного духом та свідомого великої справи, до якої їх покликала Відроджена Україна.

За короткий постій в той час українських частин у Житомірі переведено велику реорганізацію ріжноманітних кошів та загонів, на чолі котрих стояли часто люди не військові. З боку деяких командантів — цих екзотичних „отаманів" — бували просто злочинні вибрики як повний непослух та неузнавання жадного військового авторитету. Для прикладу наведу один факт. На двірець в Житомірі увійшла якась частина в силі 40—50 людей. Козаки ці озброєні були, як то кажуть, „до зубів", бо крім рушниць мали шаблі, револьвери, навіть по два, без кобур, засаджені за пасами. Цей „залізний курінь", що так називався, мав скорше вигляд якогось мандрівного цирку, а не військової частини. Більш оригінально ще виглядав їх командант-„отаман" з прізвища Мілашкевич чи що...: два „маузери" за пасом, шабля — старокозацький ятаган, та посередині російський „бебут"; до того величезний справжньо-козацький вус, на голові шапка з блакитним шликом, — надавали цьому „отаманові" дійсно грізний вигляд.

Серед величезного натовпу на двірці військових та цивільних „отаман" Мілашкевич зі своїм курінем на власну руку узнав за необхідне навести свої „порядки".

Вхідні та вихідні двері двірця позамикав та поставив кругом свою варту, після чого в почекальнях почав переводити у цивільних пасажирів особисті труси. Підозрілих наказував виводити зі станції і відсилав на суд у невідомому напрямку. Піднявся великий гвалт та плач, що змусив мене негайно звернутись до п. „отамана" з рішучим протестом проти самовільного втручування до справи, що до нього не належить:

— Пане отамане, я командант двірця, а тому не можу погодитись, аби без дозволу вищої влади Ви могли самочинно переводити на двірці труси та виводити людей кудись на розправу тим більш, що на запасових торах у вагонах перебуває наш Уряд і Командарм Ген. Пресовський.

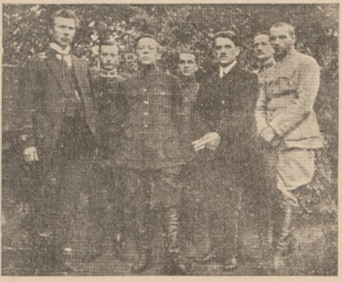
На це була відповідь коротка:

— Ідіть, пане, звідкіля прийшли, а то... — показав пальцем на свої „мавзери", — додаючи — „певно — не чули ще про отамана Мілашкевича"... На цьому розмова скінчилась... Я вийшов на перон, а з боку яру, за старим двірцем було чути часті окремі стріли... Хтось з присутних старшин порадив мені негайно удатися в цій справі до Симона Петлюри, який перебував тоді в вагоні на запасових торах. В коридорі сальон-вагону зустрів мене старшина, що представився як адютант С. Петлюри, тодішного ще команданта коша. Підчас цеї розмови вийшов з купе С. Петлюра, а підійшовши до нас запитав:

— Що там сталося?

Я, назвавши себе, докладно оповів про інцидент з отаманом Мілашкевичем і попросив в якийсь спосіб припинити його анархію, бо в противному разі складу свої обовязки команданта. Вислухавши мій доклад, Головний Отаман, міцно схвильований, дослівно сказав: „Я Вас розумію... ця сваволя та самоуправство таких „отаманів" веде нас до анархії; болію душею, слухаючи цього, але я тільки командант частини не можу тут розпоряджатись. Негайно підіть до ген. Пресовського, він знайде на нього раду".

Ця розмова з бл. п. Головним Отаманом, та його душевне страждання за безлад та за ту анархію, що її несли нашій армії такі отамани, як Мілашкевич, на завше залишаться в моїй памяті.

Головний Отаман у гурті своїх найближчих співробітників та в товаристві члена Директорії Ф. Швеця — осінь 1919 р., в городі на Високій вулиці, в Камянці-Подільському. — **Зліва на право:** член Директорії Ф. Швець, особистий адютант Головного Отамана сотн. Крушинський, Головний Отаман С. Петлюра; перекладчик при Ставці, керуючий справами Директорії Миронович, командант Директорії сотн. Куликівський, н-к військ.-похідної канцелярії сотн. Бутенко.

45-ліття „Тарасівців“

(до джерел самостійництва в 1917 році у війську).

Написав *В. В.*

I.

Традицію в історичному життю не високо ставила еліта українців у Києві 1917-го року.

Тимбільше заслуговує на увагу невелика група т. зв. „самостійників“, що від самого початку відродження виразно й гостро поставили ідею незалежности і її фундаменту — національної армії.

Звідки повстала та виразність світогляду „самостійників“? Світогляд той (що став вкінці виразом цілої української державности) мусів мати также органічне коріння в історії українського суспільства, як і світогляд їх противників — лібералів і соціялістів. Лише, коли коріння Драгоманівщини та марксизму досить докладно освітлені, то джерела „самостійництва“ в 1917 р. — менше знані. Тимчасом з розвоєм українського відродження властне те „самостійництво“ прибирає більшої ваги в очах сучасного покоління.

Історично значне місце у світогляді самостійників за Центральної Ради повинна зайняти т. зв. справа „Братерства Тарасівців“. Існування його припадає на часи реакції молодих українців проти українофільства і українофілів, людей, що „не віркочи в воскресення свого народу пристосувалися до культури російської тайісповідували „єдину, неділиму Росію“. Чесні і чисті, вони любили свій народ, а працювали для чужого.

Всупереч їм поставила невелика групка молоді віру у власні сили. Найвиразнішою серед тих молодих українців була організація студентів Тарасівців. Проіснувала кілька літ в напряженій праці і була розгромлена харківськими арештуваннями і слідством. Зоставила традиції писані, і традиції живі в людях, що відіграли пізніше видатну ролю в організації початків українського війська у Великій Україні.

II.

Сорок пять літ тому, в кінці літа 1891-го року чотири молоді студенти (один киянин, решта харків'яне) відвідали могилу Тараса Шевченка, заклали там таємну організацію „Тарасівців“ і присягнули на вірність Україні.

„Щось дуже давнє, — описує рік пізніше один з чотирох, — плило з глибокої глибочини душі... Дух Тарасів був між нами німим і невидимим свідком нашої присяги, що ніхто з нас не схибне в бік, не покине своєї України“ („Зоря“ 1892 р.).

Поширення добре законспірованого Братерства пішло досить швидко: відразуж повстали гуртки Тарасівців у Києві (Боровик, брати Міхновські, Вол. Шемет і інші), Харкові (Липа, Яценко, Зозуля й інші), потім повстають в Одесі, Чернігові, та на Полтавщині.

Присяга перших Тарасівців на могилі Т. Шевченка в 1891 р. — мал. П. Мегик.

У своїй програмі (що дійшла до нас трохи здеформована) Тарасівці підкреслюють своє негування перепон в імя будучини. „Ми поставимо нашу національну справу так, що вона не залежатиме від сьогочасних обставин; своєю істотою і моральною силою ми знищимо сі обставини“. Як бачимо, такі думки можуть стати підвалинами творення війська нації.

Одні з перших в історії модерного українства Тарасівці підкреслили, що „жадні географічні межі не можуть розєднати одного народу. Аби в нас була моральна міць, то ні нас не зможуть відірвати від Галичини, ні Галичини від нас“.

У спогадах Тарасівця читаємо, що „іншої України, як самостійної, Тарасівці собі й не уявляли“. Інша річ, що очікували змовники довгої і важкої боротьби з Росією. Як центр політичної боротьби, що до нього Тарасівці привязували велику вагу, мала бути Галичина.

Однак спроба постійного звязку з Галичиною скінчилася невдатно для харківських братчиків. Перша поїздка туди братчика Байздренка вдалася, друга скінчилася зле завдяки незручности молодого Володимира Самійленка. Жандарі не мали однак певних інформацій про Тарасівців.

Позаарештовували багато цілком неповинних людей м. ін. Софію Русову. Не викривши організації, покарали кермуючись швидше „жандармським нюхом“ і той „нюх“ не ошукав їх. Найменш лагідні кари дістали братчики, хоч вони і не зрадили організації при допитах (Липа, Степаненко, Яценко, Байздренко).

Харківська група Тарасівців перестала існувати вже в 1893 р., пізніше закінчили своє організаційне життя групи братчиків по інших містах України.

Їхня роля не скінчилась. Окремі братчики працю-

вали в дусі братерства (Вол. Шемет і Міхновські на Прилуччині й Лубенщині, Липа на Ананівщині і т. п.), і коли в 1900-их роках повстає Р. У. П., самостійницький напрям у тій партії репрезентують Тарасівці (М. Міхновський „Самостійна Україна") і вихованці Тарасівців (головно Полтавці, Харківці, Лубенці й Прилучанці). Ідеольогічні росходження самостійників і чистих соціялістів, як знаємо, руйнують Р. У. П., і в 1904/05 рр. повстає вже чисто соціялістична У. С. Д. Р. Партія на плятформі тільки автономії України.

Інша група т. зв. Українська Народня Партія, (У. Н. П.) заснована в 1901/02 рр. на Слобожанщині з осередком у Харкові, була мовби наступницею Тарасівців і не зрадила самостійницьких ідеалів. Вона хоч теж пережила внутрішню крізу в тих роках, що і Р. У. П., — дотривала як єдина самостійницька група до року 1917-го. Члени її відзначились спочатку головно в формуванні Вільного Козацтва (І. Луценко). Пізніш, зливвшись з іншими молодшими групами (м. ін. укр. нац.-соціялістами), утворила вона т. зв. партію самостійників-соціялістів. (Тарасівці — Степаненко, Липа, Боржковський).

III.

Найяскравішим прикладом булаб праця окремих Тарасівців в утворенню війська. В грізнім моменті вагання велику ініціятиву проявив тут колишній київський братчик, Микола Міхновський організатор І-го Військ. Зїзду, а також близький до Тарасівців, Іван Луценко, основник одеського військового „Братерства Мазепинців", організатор Одеського Военно-Рев. Комітету, вкінці братчики Степаненко, Кононенко, Боржковський... Зусилля їх злилися з зусиллями інших патріотів українців — військових.

Одночасно може здаватися, що світогляд Тарасівців не має вже значіння, коли по 1918 році всі українські групи приняли гасло самостійности, а навіть соборности під натиском обставин. Однак у духовім життю не багато цінимо те, що сталося механічно під натиском обставин. На це не потреба великих зусиль, і це не дає тривалої традиції.

Цяж група українців в найглухіших девядесятих роках Великої України постановила сама підпорядкувати собі обставини.

Мусіла мати в собі запас надзвичайної енергії, оголошуючи тоді більше як коли важку боротьбу за самостійність. Тому може в них органічних, а не припадкових самостійниках криється вартість традиції для будучини.

Шлях І-го Гал. Корпусу в поході на Київ

Написав: *Інж. М. Скидан.*

(Докінчення.)

Відїзджаючи з двірця, ми почули лише два вистріли. Стріли перелетіли начебто понад нами. В цей час на дворі починало вже темніти.

Ось як фактично штаб І. корпусу виїздив з Києва. Те, що ген. Сальський писав в своїх спогадах, що штаби 1 і 3 корпусу виїхали з Києва вже після якогось там порозуміння з денікінцями, до 1 корпусу не відноситься. Штаб 1 корпусу виїхав без всякого порозуміння, навіть командіра корпусу зі своїм начальником штабу.

Отже виходить, що Київ не був обсаджений, бо їдемо вперед без жадних перешкод. Те, що пророкував от. Льобковіц, не сталось. Останнє мене трохи заспокоїло.

За Постом-Волинським їдемо вже полем. Нашу дорогу перетинає широка дорога, по якій, бачимо, ідуть наші війська. Хтось каже, що це наші стрільці. Відчуваємо, що наш потяг припиняє хід і нарешті стає. Наш вагон майже напротив дороги. Чути якийсь крик. До мене долітають такі слова: „Зрада, Зрада! Хто зрадив?! Мої стрільці плачуть!" Питаю стрільців, чи вони не знають, хто це кричить. Відповідають мені, що це командант 6 бригади сот. Ю. Головінський. Правдоподібно мені не прийдеться вже оправдуватись, подумав я собі. Мені було відомо, що сот. Ю. Головінський належав до найбільш популярних старшин в 1 корпусі. Одже з його словами очевидно будуть рахуватись. І я не помилився. Праві були ті, які обстоювали виїзд з Києва. Будучи вже дальше від місця самих подій, нам лекше було зорієнтуватись в тому, що маємо робити.

Стояли ми тут недовго. Було вирішено, що переночуємо на стації Мотовилівка, куди ми і вирушили.

В ночі мені не спалось. Як тільки почало сіріти, я вже блукав біля стації, властиво за стацією. В голові роїлось море ріжних думок. Адже тут десь недалеко погиб сот. Черник!? Після цього пригадується мені його величавий похорон в Києві. Далі, пригадується акт проголошення соборности українських земель на Софійській площі. Нарешті, вчерашній вїзд в Київ. Все це зворушує всю мою істоту, але сором за кінець вчерашнього дня сильніший понад усе. Цей сором просто розриває мені груди.

Незабаром бачу хтось до мене іде. Моє зацікавлення довго не тривало. Через хвилину я мав шану говорити з ген. М. Омельяновичем-Павленком. Генер. М. Омельянович-Павленко звернувся до мене приблизно з такими словами: „Я ген. Омельянович-Павленко. Полк. Микитка мені сказав, що ви можете дати мені інформації про вчерашні події". Ген. Омельянович-Павленко мав місію переговорювати з Добровольчою Армією. Всі події попереднього

дня, що мали місце в Києві, я переказав коротко ген. Омельяновичові-Павленкові.

На стації Мотовилівка, вже в день, я випадково зустрівся з представником Державної Інспектури при штабі 3 корпусу з п. О. Статником. Із розмови з ним виявилось, що він знаходиться зовсім в інших умовах, ніж я. Він був дуже здивований моїм положенням при штабі 1. корпусу, бо він фактично був представником при 3. корпусі, але не при штабі його. В той час йому не було навіть відомо, що діється зі штабом корпусу.

Одже незалежно від нас, умовини, а може почасти наша різна вдача, звели нас не на однакові ролі. Мені невідомо, наскільки сприятливі, чи несприятливі обставини були для співпраці в останніх двох корпусах, але що відноситься 1 корпусу, то вони були сприяючі. Починаючи самим командантом полк. Микиткою, і, кінчаючи найбільш сміливим і одвертим сот. Гнатевичом, всі старшини штабу і то впродовж цілого часу, виявляли найкращі інтенції. Якихось нарікань, інтриг, або чогось подібного, я ніколи ні від кого не чув. Ділове і серйозне відношення до своїх обовязків було для всіх спільним явищем. Про всіх старшин штабу, що мені довелось з ними співпрацювати, у мене залишилися найкращі спогади.

З Мотовилівки ми переїхали тогож таки дня на стацію Васильків. Після такого кошмарного дня, яким був для нас всіх, 31 серпень, ми же трохи відпочали, і через те, могли вже спокійніше аналізувати всі події вчорашнього дня і наше положення. Всім було ясно, що з Добровольчою Армією доведеться битись і то скоро.

Київські події не внесли жадних ускладнень між мною, як представником Державної Інспектури, і штабом. Всі ми разом почували себе як ті учні, що щойно провалились на іспиті. І воно в дійсности так і було. Іспиту ми не видержали, себто своїх завдань, будучи вже в Києві, ми не виконали.

Отже чи була тут зрада, як дехто з буйною фантазією думає так ще сьогодні, чи тільки ми не спроможні були опанувати саму ситуацію?

Безперечно друге, себто ми не були приготовані до складної ситуації, на те, що вже завтра перед нами буде новий ворог і т. д. Уявлення моментів зради могло повстати лише в першій хвилі, і то в тих, хто був дальше від осередку самих подій.

Загальний погляд тоді був такий, що головно завинило Головне Командування своїм невиразним наказом. У цьому наказі писалось, що при зустрічі з військами Добровольчої Армії, старатися першими не вступати з ними в бій. Одже непрошені гості влізли в нашу хату, себто в Київ, а штаб не мав виразного і рішучого наказу, що йому робити.

Я особисто займав інше становище. Ставив це питання перед полк. Микиткою приблизно в такій площині: Нас мовляв обезброюють, одже ми мусимо боронитись. Не ми вступили в бій, а в бій вступили з нами, одже цей бій ми мусимо приняти. і я особисто не вагавсяб це зробити, але пок. Микитка на мої слова відповідав, що він на це не має наказу.

Обєктивно кажучи, в тому була велика частина рації, що завинив наказ. Адже треба було числитись, що наказ цей відносився в першу чергу до армії, для якої умовини були чужі і до молодих ще командантів, що звикли виконувати лише точні накази, та про свого нового ворога майже нічого не знали.

Подібний наказ, генерала чи взагалі кожного старшини, який звик виконувати точні накази, який боїться чи не сміє виявити особистої ініціятиви, чи то боїться взяти на себе якесь ризико, більш ніж наполовину обезброює.

На двох стільцях можуть сидіти дипльомати, особливо дешевенькі, які завжди програють, але не армія зі зброєю в руках. Остання кермується іншими законами та іншими засадами. Перед армією пише одна можливість: битись або не битись.

Але причина тому, що сталось 31 серпня в Києві, не тільки в цьому, але й у дечому іншому.

Насамперед зайвою була парада. Парада хороша річ у тилу, але не під боком підступного ворога. Парада в найкритичнішу годину відірвала військові частини від їхніх безпосередніх боєвих завдань. Вона викликала на вулицю маси, які для нас стали тяжким балястом на місці події, себто біля Думи.

Наш противник був із боку і йому було краще видно, що він має робити. Він вже мав свої добровольчі „отряди" з місцевих чорносотенних офіцерів, які встигли вже зорієнтуватись в обставинах.

А в нас? Я сказав би: у нас змішались вкупу коні й люди.

Хоч ми прийшли і в своє столичне місто, але по суті, зі становища військової тактики і стратегії, в чуже місто, бо ми були здебільшого сини села, сини далекої галицької волости, для яких велике місто взагалі чуже, а Київ ще і зокрема.

Наш противник численно був менший, але то були здебільшого міські чорносотенці, які почували себе як у дома. Для їхніх послуг формувались чорносотенні „отряди", друкувались вже газети і т. д. Все це робилось без крику і галасу.

Українське населення Києва було лише неорганізованою масою, яка витала нас хустиночками, усмішками, криками і тому подібним, але не тим, чого нам найбільше бракувало. А нам саме бракувало ударних відділів, преси, організаторів тилу і т. д.

Чи можна наприклад винити ген. Кравса за те, що він ще в 1923 році, в розмові зі мною, був певен, що дозвіл на формування відділів був виданий для українців, а не для московських чорносотенців. Того, що згадані відділи допомагали розброювати наші війська, ген. Кравс і не припускав. Навпаки, ген. Кравс ще в 1923 році висловлював мені здивування, що згадані відділи нам нічим не допомогли.

Ні, зрадою там і не пахло. Там була виявлена наша загальна непідготовленість, До цього треба признатись і не треба шукати винних в окремих особах, або в тому, що був такий уряд. Провадити боротьбу було значно тяжче, ніж ляпати тепер язиками. Далеко було би патріотичніше, замісць легковажного відношення до сторінок нашої визвольної боротьби, підготовляти себе до того, щоби

подібних помилок не робити, тепер і в майбутньому, свої обовязки навчитись виконувати краще і т. д. А шлях до цього не легковажність до минулого, а не байдужність у сучасному, а навпаки.

Не можу не згадати ще про одну подію, яка трапилася уже на стації Васильків, правдоподібно 2. вересня.

Стою я з полк. Малиновським, командантом полку з відділу Пятенка, який розповідає мені про історію свого повстанчого загону. В цей час хтось нам передає, що на стацію приїхала якась денікінська делеґація. І дійсно, через пару хвилин ми бачимо, як згадану делеґацію ведуть до полк. Микитки. Складалась вона з двох військових осіб. Один, здається в ранзі капітана, другий в ранзі підпоручника чи поручника. Але за кілька хвилин згадана делеґація виходить із вагону полк. Микитки і направляється до нас. Виявилось, що полк. Микитка направив їх до мене. Я запрошую їх до свого вагону, і одночасно полк. Малиновського. Я вважав, що вести з ними будь які балачки самому, незручно.

Сідаємо ми за маленький столик. Я ставлю запитання приблизно так: Прошу панове, що доброго нам скажете? Відповідав капітан. Суть його відповіді зводилась до того, що наші частини вивезли з Києва тяжку гармату, яку взяли в большевиків. Що та гармата належала їм — добровольцям, бо її в большевиків обслуговували денікінські офіцери, які фактично і спричинились до того, що згадану гармату більшовики не вивезли з Києва. Одже приїхали вони за тим, щоби згадану гармату їм повернути. Я їм коротко на це відповів, що це річ неможлива. Що це питання моглоб бути поставлене лише в тому випадку, колиб ішла мова про зворот нам тієї зброї, що її відібрали у наших старшин та в стрільців у Києві. Одночасно згадав і про взяття в полон частини Мазепинського полку. Капітан мене перебиває і каже приблизно таке: „Помілуйте, ведь ето било наше орудіє. Ано нам нужно для общей нашей борьби с общім врагом. Я ведь тоже украінец, я сам с Вінніци“.

Останні слова капітана, що він теж украінець, розвязку цього питання прискорюють. Як тільки він сказав: „Я ведь тоже украінец, я сам с Вінніци“, як вискакує зі стільця полк. Малиновський, стає в наполеонівську позу, на півтора голови вищий від кожного з нас, махаючи руками, починає просто кричати: „Чорт би таких українців забрав! Передайте вашому командованню, що я полковник Малиновський, який розбив ген. Артемонова (називає ще якесь прізвище), що ще завтра кров рікою з вас потече!“.

Такого інциденту я вже ніяк не сподівався. Розвязується він у той спосіб, що я заспокоюю полк. Малиновського, а опісля звертаюсь до делеґації приблизно такими словами: Прошу передати вашому командуванню те, що ви чули. Більше нічого не можемо вам сказати. Кивком голови ми попрощались і на цьому був кінець нашої розмови з ними.

Повинен сказати, що я почував себе дуже ніяково. Полк. Малиновський отверто висловлював своє незадоволення галицькою командою з причин її пасивности. Він горів великою ненавистю до добровольців і готовий був зараз же битись. І дійсно його полк на другий день мав вже боєву сутичку з денікінцями.

Як розвивались події в дальшому, я вже не знаю. Другого дня я дістав телеґраму передати свої обовязки свому помічникові, а самому негайно виїхати до Камянця-Подільського. На третій чи на четвертий день, я вже був у районі Балти, де наші наддніпрянські частини розпочинали бої з добровольцями.

Для характеристики тодішніх відносин, згадаю в кількох словах про свій виїзд, властиво про один характеристичний факт, який мав місце в час відїзду.

Зі стації Васильків я виїхав паротягом. Зі стації Хвастів на паротязі їхало нас вже кілька душ. Все це були старшини, або козаки, які їхали в службових справах. Але в дорозі вже виявилось, що один кремезний козак, який був озброєний до зубів, через що і звернув на себе увагу, був дезертиром зі Запорізького корпусу. Хвалився, що до корпусу пристав як доброволець десь у районі Калинівки, а тепер уквітчаний кулеметними стрічками, він вертався до дому. Йому ходило головно про те, щоби роздобути набоїв.

На нашу заввагу, що він зле робить, що дезертує і що він не має права забирати зі собою набоїв, бо то не є його власність, відповідає грубо і загрозливо. Отже говорити з ним на розум, не має як.

На одній із стацій, наш паротяг спиняється. Здається, це була Кожанка. Я йду до команданта двірця і запитую, чи нема на двірці відділу польової жандармерії. Каже, що не має, але є на слідуючій стації. Коротко передаю, про що йде.

На слідуючій стації наш паротяг знову спиняється. Мої сопутники дивуються для чого, коли перед цим говорилось, що будемо їхати без зупинки аж до Козятина. За пару хвилин для них все було ясно. На наших очах злазив з паротягу перед хвилиною озброєний ще, а тепер без зброї і засмучений, дезертир і грабіжник військового майна. Загрожувати тут він вже не міг. Він був у руках стрільців.

Згадуючи про це, я хочу цим підкреслити, що явище дезертирства в частинах наддніпрянської армії було в той час дуже поширене, а по друге, що рішуче боротись із ним бракувало в багатьох сміливости й енергії. Останнє явище найбільш спричинювалось до рокладу багатьох частин. Тут треба признати, що Державна Інспектура не дописала, себто своїх завдань не виконала. Але тут вина самих інспекторів, а не Інспектури.

Незабаром, після мого відїзду, відкликали і решту представників Державної Інспектури. Сталось це тому, що Головна Команда УГА, до інституції інспекторів ставилась неґативно.

Взагалі про роботу представників Державної Інспектури, в тому числі і про свою роботу, я свідомо спиняюсь мало. Про неї згадую постільки, поскільки доводиться ілюструвати окремі сторінки визначніших подій. Одно тільки скажу, що пред-

Гол. Отаман С. Петлюра зі штабом С. С. Староконстантинів, літо 1919 р.

ставники Державної Інспектури не були зайвими. Інституція державних інспекторів, особливо в цьому я переконався трохи пізніше будучи вже в частині Наддніпрянської Армії, була інституцією потрібною.

Противники інспектури помиляються, коли обвинувачують інституцію інспекторів. Зло було не в інспектурі, як у системі, а в самих інспекторах та в тому, що не було з кого їх вибирати.

Наймаркантнішою рисою в людей з недорозвиненим почуттям особистої відповідальности, особистої чести є те, що вони завжди вину шукають у формах, у системах, а опісля вже в самій людині а не навпаки. А через те не себе удосконалюють для будь якої форми чи системи, а навпаки, вишукують досконалу форму для себе. Для того, щоби опісля сказати, що вона нікуди не годиться. Отже, мовляв, не я і не ми завинили, а якась там невідповідна форма чи система. Погляд, на мою думку, наскрізь хибний і шкідливий. Він властивий тільки мякунам, страхополохам, лінюхам, а головно примітивним елементам.

Вважаю не зайвим подати ще дещо з того, що відноситься до пізніших часів і до цілої УГА.

Факт переходу УГА до добровольців, був для мене дуже болючий і мало зрозумілий. Одначе долею УГА я постійно цікавився, бо багато дещо мене з нею вязало.

Отже, частини Наддніпрянської Армії ідуть уже в Зимовий похід, а УГА є союзником нашого запеклого ворога. Між Янушполем і Голендрами наша частина має переходити через село, в якому стоїть частина УГА.

Повстає питання: Що маємо робити, як ця частина до нас поставиться?

Ось ми балакаємо вже з командантом згаданої частини. Наскільки собі пригадую, його прізвище Левицький. Він і ми на конях. В нього відділ, а нас здається трьох. Пара хвилин і ми вже порозумілись. Частина УГА відходить чомусь там у сусіднє село, а ми в цей час наскоро перепроваджуємо через нього свої частини. Наш „зрадник“ на другий день зраджував свого спільника в наших загальних інтересах, але з ризиком для себе. Ми один одного розуміли.

Десь напочатку березня я в Києві. Випадково стрічаю на вулиці знаного мені з І. корпусу п. Н., щирого симпатика більшовиків.

Може хтось подумає, що він лаявся, що УГА в свій час була перейшла до денікінців, або радувався, що вона стала вже червона?

Ні, він, зі сльозами на очах, розгортав страшну картину біди і взагалі тяжкого положення УГА в районі Балти, звідкіль він якраз приїхав. Цей, кришталько чесний і багато років старший за мене чоловік, кілька разів ставить запитання: „Що робити?“ Отже армія й надалі залишається духом українська, але не знаходить для себе виходу. Питаю про багатьох знайомих, особливо про тих, що я їм, або їхнім родинам зобовязаний. Про багатьох знає і мені передає. Довідуюсь, що в Києві є також Р. Купчинський, але зустрітись мені з ним не радить, бо мовляв за нами всіма стежать. Сумно і боляче...

Після приходу українсько-польських військ, їду в службових справах з Липівця до Винниці. В дорозі наздоганяю велику групу роззброєних галицьких військ. Вигляд їхній дуже жалісний. Видно, що всі вони перемучені, обідрані, а може й голодні і вже під охороною. У Винниці бачу те саме. Зустрічаю багатьох знайомих. Насамперед пор. Люнца, якого хочу взяти зі собою. Не може, бо його дружина в Балті без гроша. Даю листа до знайомого і він їде в Балту. Чи доїхав?

Жаль і обурення по цей день палахкотись у моїй душі, коли згадаю про те, що я тоді бачив і чув.

Накінець не можу не згадати, принаймні в кількох словах, того, з ким мені доводилось співпрацювати, а саме полк. Осипа Микитку, пізніше генерала і команданта У. Г. А.

Коли я згадую цю шляхетну постать, його службовий шлях і трагічний кінець, мені стає моторошно. І справді бо. Із сотника впродовж року роблять генералом і то тому, що когось свого треба мати на відповідальнім місці. Разом з УГА і на чільному становищі, попадає в тяжку ситуацію.

Його арештують большевики і вивозять його до далекої Московщини. В таборі Кожухові, в якому його посадили, відриває від рота по кусочку цукру, щоби за нього придбати собі на зиму плащ.

Але даремно, життя не врятував. Большевики стараються ріжними способами притягнути до співпраці, пропонують служити в армії. Але ген. Микитка памятний на зложену присягу відмовляє. Врешті невідомо як і коли, але Микитки не стало між живими.

Його життєвий шлях скінчився трагічно. Про свої діла, помилки, чи для свого оправдання і т. д. ген. Микитка нічого нам не скаже. За нього говорять і будуть ще говорити інші.

В поневоленої нації героїв не має, бо вона не вміє створити їх культу. Так і постать ген. Микитки відходить у безвість, таксамо як відходять у цю безвість тисячі інших безіменних героїв нашої визвольної боротьби. Відходять, бо їхню память шанувати ми не вміємо. А тим ідеалам, за які вони боролись та за які віддали своє життя, дехто починає вже зраджувати. Їхні могили заростають буряном.

Так думати, так робити, до цього допускатись, це значить підписувати смертний присуд собі.

Я був і залишаюсь тепер соліялістом революціонером, для якого світогляд ген. Микитки, а ще більше його окремі діла були цілком чужі. Я був представником Державної Інспектури, інституції, яку більшість не любила, може в тому числі і сам ген. Микитка її не любив, одначе, про ген. Микитку скажу: Так, ген. Микитка, як і переважна більшість нашої генерації, не був приготований до тих завдань, які доля йому судила, але він цього і не ховав. Ось що він мені сам дуже часто казав: „Пане Скидан, я в політиці не розбираюсь. Я вояк. Мій обовязок є, щоби стрілець був ситий, одягнутий, виконував наказ та добре воював“. І він цим вояком в дійсності був. У політиці він дійсно не розбирався. Політиком він не був, а став лише жертвою політики. Або: „Тяжко мені розбиратись в наших політичних справах. Я вже більше десяти років як не жив у Галичині. Жив в чисто німецькому місті. Женився там з німкинею. Я вже мислити починав більше по німецьки, ніж по українськи. Ось, як складались мої обставини в останніх роках“.

І от, цей шляхетний старшина, при першому покликові, віддає всього себе на службу свого народу.

Правдою є, що він багато дечого не знав, робив помилки і то помилки великі, але всеж таки він залишався патріотом свого народу і його героєм!

Про цю шляхетну постать в мене залишились найкращі спогади.

Тому, ці рядки, присвячую памяті Його і памяті всіх тих, що шлях до Києва, був останнім їхнім шляхом.

Делегація жидів витає Головного Отамана військ У. Н. Р. торою

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Марітчак.*

(Продовження).

Але нашим стрільцям не можна тепер нічого сказати. Буйне то, прудке, задиркувате, довга воєнщина обнизила дисципліну, а від свободи зашуміло їм у голові. Вертаючи до Курович, по дорозі стріляли у воздух і зірвали кілька ручних гранат. На знак „слободи", як називають нашу волю. Пяніють тією свободою і тішаться на добру вечеру. Бо гуси їхні. Спрятали їх у Куровичах з підводи так зручно, що я й не бачив, як це сталося.

27. листопада.

Сидимо дальше в Куровичах. Дуже прикро відчувати брак усяких вістей. Ніхто не знає, що діється подальше, не знаємо, що твориться за другим селом! Чутки й чутки. Говорять, що Національна Рада тепер у Жовкві, а у Львові польське військо бється з жидами.

В ночі з 29. на 30. листопада.

Вже знаємо, хто ми такі й куди належимо. Нас вже охрестили. Наш „боєвий курінь" це Перший Курінь Першого Полку піхоти імені князя Льва. Сьогодні передполуднем після полевого Богослуження заприсягли увесь курінь під куровицькою церквою.

Від полудня наша сотня має службу на заставах. Мене призначили курінним інспекційним, себто дижурним над заставами і стійками. Бігаю з одного кінця села в другий, вширш і вздовж, та ще й по фільварку. До півночі було сяк-так, тільки темно хоч око виколь, бо сніг на дорогах розтаяв; перед хвилиною в садку над потоком я малощо не напоровся на багнет стійкового. Але тепер іще гірше. Від опівночі сипле снігом як з перини і не перестає. Сніговія із ніг збиває.

30. листопада.

Наш курінь під проводом отамана Черського відходить із Курович. Перша сотня з пор. Затварським відійшла наперед іще ранком. Решта куріня, три сотні, має відійти зараз по обіді. Наша сотня, мимо цілонічної служби також збирається в дорогу.

Йдемо на Львів!

На позиціях.

Неділя, 1. грудня.

Наша сотня в Чишках. Це велике село між Чижиковом та долішніми Винниками, яких 5—6 кільометрів завдовжки, що довжезною вузькою кишкою простягається над болотами слезавої Маруньки. Заселене самими поляками — це стара мазурська кольонія. Ми прийшли сюди пізно в ночі на сьогодні й заняли горішню частину села, від Чижикова, тільки по коршму.

Похід із Курович сюди був дуже прикрий. Впали великі сніги,а під вечір знялася нова сніговиця й заметіль. Я був такий перевтомлений цим походом після цілонічної служби, що скоро за Куровичами скинув наплечник на сотенну підводу. Перед Підберізцями сотні зійшли з битого шляху ліворуч на полеві дороги, на Чижиків. Там остала команда нашого куріня й 2-га запасна сотня. 4-а сотня ще передтим відлучилася на Дмитровичі. Наша сотня пішла дальше на Чишки, але серед нічної сніговиці збилася з дороги й заблудила на полях. Провідника не взяли, бо дорога, здавалося, проста, тай є в нас люди з околиці. Але під снігами дороги не видко й околиця не та. Під плащами засвітили возову ліхтарню й почали шукати дороги на карті. Та довелося відгребувати її руками таки на землі. Якось найшли під снігом і добилися до Чишок.

Просуваємося вперед дуже спровола і в постійному поготівлі. На другому кінці села, від Винник, стоять польські полеві застави, а ворожі кінні стежі перед двома днями доходили до Чижикова. Ніч проминула спокійно. Наші нові господарі, мазури, яких ми в ночі ледве добудилися, приглядаються нам трохи з віддалі, але доволі цікаво. Мабуть сподівалися побачити вовків. Стрільці в доброму настрою і жартують.

В полудне занимаємо дальшу частину села, аж по польську плебанію, себто рівно дві третини села. Від обіду маю службу на головній заставі, в малій хатині праворуч вулиці, за містком понижче плебанії. В цьому місці сходяться обидві вулиці незанятої частини села і творять щось наче майдан із капличкою подальше. Наша головна застава це найдальше висунена позиція, поза неї йдуть тільки стежі. Наші стежі доходили вже до війта.

У нас покищо спокійно, так само ліворуч нас, від Дмитрович, де стоїть 4-та сотня нашого куріня, не чути нічого. Затеж зпоза винницької діброви, що її видко від нас на горбі, вже цілий день йде клекотіння скорострільного й крісового вогню, чути густі зриви ручних гранат. Там наша 1-а сотня. Час до часу бють гармати. Поляки обороняють доступу до Винник. Цеж ключ до Львова.

Чишки, 2. грудня.

Рано чути сильний гарматній вогонь на право від нас. Це наші гармати бють десь з під Миклашева на Винники.

У само полудне, коли друга чета перебирала від нашої службу на заставах, у сам момент зміни першого вартового біля містка — польська стежа, що крадьком підсунулася до протилежних хат, сипнула по нас із крісів. Наша чета, що вже готовилась у ряди на дорозі до відмаршу, заскочила поза застави і разом із другою відкрила сильний вогонь. По хвилі польська стежа подалася назад,

забираючи одного раненого. З наших не потерпів ніхто.

У Дмитровичах дальше спокійно. Маємо з ними постійну лучбу, так само як з Підберізцями; щодня йдуть звязкові стрільці в обидві сторони. Крайні хати Підберізець на горбі видко від нас як на долоні. Ділить нас тільки широка й рівна долина — болота Маруньки.

3. грудня.

Вже з раннього ранку наші гармати з під Миклашева гатили на Винники. Після короткої та сильної пальби з гармат пішов крісовий вогонь. Також із лівої сторони, від села Винничкн чи від Сихова, йшов клекіт крісової та скорострільної пальби.

Мусимо добре пильнуватися, бо наша сотня висунена клином найдальше вперед, під самі Винники, до тогож на позиціях по середині села, села мазурського. У першій лінії, у всю ширину села, застава біля застави; крім того бічні забезпеки, найбільше позаді від маруньчиних боліт, щонайменше з одним стійковим день і ніч, при головній заставі по дві стійки. Безпосередньо за заставами — поготівля, розміщене в чотирьох хатах, головне з четовим командантом у великій мурованій хаті, зараз за першою заставою. Третя та найбільша наша забезпека — це стежі, що їх щонайменше двічі в день висилає поготівля вперед на розвідку.

Службу маємо на переміну. Одна чета на заставах, одна на поготівлі, а дві інші відпочивають при зброї на кватирах. Є ще окрема скорострільна чета з трьома „машинками", вона має своє окреме поготівля. Сотенна команда і кухня подальше застав, тамже на тилах наші кватири. Стан сотні повний, буде до 200 крісів, обсада старшинами теж добра — маємо 7 старшин: сотенний, його прибічник і четові. Це додає стрільцям певности й відваги.

Від полудня наша чета має поготівля. Більша частина чети з чет. Мінком на головному поготівлі в мурованому домі в низу, я з моїми стрільцями примістився на горбку на польській плебанії. Іншої плебанії у Чишках зрештою нема. Наше поготівля занимає там одну кімнату, а поза тим наш ксьондз господарить собі в хаті як досі. Ніхто до нього не мішається, в його кімнати не заходить. Зате він відвідує нас часто. Щось наша кімната, бачу, йому не до вподоби. Але нічого не каже, мабуть зрозумів вкінці, що невеличка кімната, де на купі соломи днює і ночує кільканацять вояків, ніяк не може виглядати на сальон.

Зрештою він спокійна, зрівноважена людина. Дає нам огарки свічок, бо ми не маємо чим світити. Приходять за тими огарками також стрільці зі застав. Бо на заставах і на поготівлях треба світити — при заслонених вікнах — всю ніч. А ночі тепер довгі, а нафти нема. Де наш Борислав?

Біля другої години пополудні приїхав зі Львова до Винник вантажний поїзд, а зараз за ним висунувся з поміж горбів панцирний поїзд. Хотіли щось забирати із Винник, бо вантажний поїзд віз порожні вагони, засувні двері скрізь повідчинювані. Парцирка пустила кілька гарматніх стрілен, мабуть на нашу батерію під Миклашевом, але за хвилю обидва поїзди з поспіхом завернули назад до Львова. Бо наші гармаші віднайшли їх скоро — видко було від нас розриви миклашівських гранат біля панцирки.

Яка шкода, що тут у Чишках не стоїть бодай одна наша гармата! Видно було звідсіля від цвинтаря обидва польські поїзди як на долоні, в усю їх довжину. Хіба тільки сліпий не вцілився. А з Миклашева, хоч і добре „мацали", вцілити відразу не могли, бо мали тільки вузьке чоло поїзду, і панцирку лише сполошили.

Під вечір потиснуло здорово морозом. Ніч гарна, зоряна.

Цілу ніч я не зажмурив ока. Сон мене не брався хоч і втомлений був. Рано вмився чистесеньким пухким снігом і втома пройшла. Роблю так завсіди як маю службу і вже так привик до снігу, що й на кватирі, на відпочинку вмиваюся наполовину водою і снігом.

Передполуднем була перестрілка нашої стежі з польською біля домініканського фільварку, на кінці незанятої частини села. Бо в Чишках два фільварки. Один на одному кінці села, від Чижикова, другий на протилежному, від Винник. Це власне той домініканський фільварок чи пак його останки — купа згарища й трохи руїн, ще зі світової війни. Польських застав там уже нема.

Рано, ще на плебанії, наш ксьондз шукав партнера до шахів, але я не мав охоти. Зголосився наш однорічний стрілець і заграли.

5. грудня.

На нашому відтинку сьогоднішний день минув спокійно. Також із боків не чути нічого особливого. Маємо вісти, що перстень довкола Львова затіснюється. Бракує ще тільки вістей із відтинка на захід від Львова. А в самому Львові має бути голод.

З полудня маю службу на полевій заставі. Я на заставі ч. 1. Наші застави називаємо тепер числами, а ця власне головна, біля містка.

6. грудня.

Вчора вечером і цілу ніч стояла над Львовом велика заграва від пожежі. Горіло приблизно у південно західній частині міста.

На моїй заставі маю найстаршого стрільця нашої сотні, а мабуть і цілого куріня. Йому вже скоро 50 років, був на італійському фронті, а тепер служить своїй справі, хоч не мусить. Це селянин-зарібник із Ямниці під Станиславовом, має дома жінку й дітей. В цілій сотні нема більш точного й совісного стрільця над нього. Він провірює час зміни стійкових і не дасть нікого скривдити. Як він зі мною на службі, то в мене спокійніша голова, а коли він на стійці, то перестоюю біля нього майже весь час. Багато світа бачив і багато оповідає, та найважніше вчить мене военного діла. Він знає його куди краще від мене, бо в нього военний досвід, а в мене тільки старшинська школа.

Передполуднем наші стежі перехопили біля першої Вульки санки з двома ялівками й двома без-

рогами. Це легіонери хотіли завезти до Львова. Самі втікли завчасу, а транспорт забрали наші. Пополудні від Миклашева били наші гармати.

7. грудня.

З ранку праворуч нас знову гриміли гармати. Перед обідом у нашій сотні вдарили на алярм, поставили на ноги і дві вільні чети, себто і нашу. В селі перед заставами появилася сильна польська стежа зі скорострілом. Однак наші стрільці наскочили на неї так рвучко, що не мала часу зложити якслід скорострілу. Завернули з трьома раненими на санках, скорострільних лент не вспіли забрати, залишили їх у скриньках на протилежній загороді. Придадуться нашим скорострільчикам.

Від обіду наша чета має поготівля.

8. грудня.

Маємо певні відомости, що до Винник прийшли зі Львова свіжі польські частини, таки справжні легіонери з кількома скорострілами. У нас строге поготівля цілої сотні.

Польські застави стоять у хатах при дорозі з першої Вульки до Винник, біля парового млина, безпосередно перед Чишками. Наші стежі перестрілюються з ними раз-у-раз. З півночі від Львова, приблизно зі сторони Лисинич, чути сильну гарматню пальбу й крісову клекітню.

А з нашою плебанією клопіт. Вона на самій фронтовій лінії, по нашому боці, так само й костел. Друга частина села відтята нашими заставами від свого ксьондза. У важних випадках наші стійки людей перепускають, вже їх потрохи знаємо. Зрештою мазури і так не пхаються і з ними турбот не маємо. Гірше з польськими „матечками", з монахинями, що живуть при капличці перед самими заставами. Від них до плебанії і до костела всього кількадесять кроків. Моглиб у білий день спокійно перейти, наші застави перепустилиб, знають їх. Але вони не знати чому пустилися нас перехитрити. Сьогодні на досвітках перебігли попід хати через майдан, перелізли через низький пліт, пустилися горі ксьондзовим садом і задніми дверима ввійшли на плебанію. Думали, що їх ніхто не бачить. Але наші стійки не спали, запримітили їх аж із двох застав, та пізнали й залишили у спокою. Бачив їх теж стійковий нашого поготівля як уже заходили на плебанію. Повідомили старшину про цю загадочну й дуже рисковну переправу. Перестерегли наших матечок і ксьондза перед такими „хитрощами" на фронті.

9. грудня.

Наша стежа витиснула польську заставу від дороги до Винник. Біля наших застав, низом попід ксьондзовий сад вибираємо стрілецькі окопи. Робимо це самі, кількох мазурських парубчаків помагає нам із власної охоти — хотять закурити.

Винники вільні. Польське військо залишило місто. Забрали зі собою усіх мужчин від 16 до 40 року життя. Але багато винницьких хлопців перебігло до нас, організують їх в окрему „винницьку чету". В ночі зі сторони Лисинич чути сильний крісовий вогонь.

10. грудня.

Сьогоднішний день доволі спокійний. Вечором наша стежа ходила аж за Винники й розірвала залізничий шлях біля мосту. Зробили це повязаними ручними гранатами, бо нічого іншого нема під рукою.

12. грудня.

Сильна стежа з першої сотні, до якої у Винниках прилучилися наші хлопці, пішла наскоком аж на бровар Грунда й витиснула звідтам противника. Забрали й принесли военну добичу: крісову муніцію, ручні гранати й великий прапор, що їх поляки у броварі залишили.

13. грудня.

Цілий день гатили наші гармати у Львів. Вже не з під Миклашева, а поблизжче з під Винник. Вечором промовили подальші батерії — більше на північ і південь від Львова.

Від Чортівської Скали чути було сильний крісовий вогонь. Само місто Винники необсаджене ніким, туди заходять стежі наші і польські.

Від обіду я на заставі, наша чета має службу.

15. грудня.

Наші хлопці з винницької чети разом з кількома іншими ходили самотужки на стежу до Винник. Зареквірували там у якомусь шинку чотири бочки вина, очевидно без наказу, й привезли це санками до Чишок. Три бочки, що їх перевезли через застави, відібрали в них та передали до магазинів — дві нашій сотні, а одну батерії (в Чишках маємо вже батерію гавбиць). Але четверту бочку вина, про яку ніхто з нас не знав, хитрі винничани завезли потайки на свою кватиру. Винницькі хлопці попилися як свині, та видко мало їм було, пішли з крісами на сотенний магазин біля команди, здобувати ще одну бочку. Дійшло там до великого заколоту, малощо не вбили сотенного команданта й не багато бракувало, а булаб із цеї пяної історії вийшла стрілянина між винничанами й нашими.

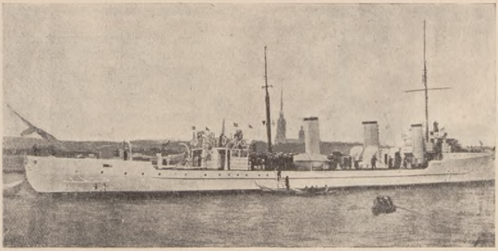
16. грудня.

Вчора вечором і сьогодні рано водив я сильну стежу до Винник. Гарний памятник Шевченка у Винниках, що в листопаді був іще цілий, тепер принищений, бюст і лице поета подіравлені кулями. Не могли скинути бюсту з високої підстави, то нищили памятник кулями з крісів.

Наслідком учорашніх подій винницьку чету розвязали, частину приділили по наших четах, а частину роззброїли і відставили до Курович, до розпорядження команди Групи Схід, якій наш курінь підчинений.

Вчора переїздив автом через Винники делеґат антанти, англійський старшина, разом із одним польським капітаном і якимись нашими старшинами. Поїхали до Львова. Наші стрільці лихословлять усяких делегатів, деякі признаються мені сьогодні, що ходили вчора на головну дорогу за Винники з ручними ґранатами. Страх лихі, що спізнилися.

Нинішній вечір дуже неспокійний. Наказали похідне поготівля, ми готові до відмаршу. Підемо вперед. (Далі буде).

Міноносний крейсер „Україна“, збудований з добровільних пожертв

Ескадренний міноносець російської фльоти „Україна“

(Одна зі сторінок нашої історії).

(Подав лейтенант фльоти *Святослав Шрамченко*.

Після російсько-японської війни 1904/5 рр., підчас якої загинула більша частина російської фльоти, в Росії був зорганізований „Окремий Комітет по підсиленню военної фльоти за добровільні пожертви“ під головуванням віце-адмірала великого князя Олександра Михайловича. Цей комітет на протязі пару літ зібрав по цілій Росії і на Україні великі гроші і вибудував аж 18 ескадр. міноносців (чи як їх тоді називали мінних крейсерів) і 4 підводні човна на загальну суму: 16,457.370 золотих карбованців.

В склад цього комітету входив між іншим свідомий українець генерал-хорунжий корабельний інжинір Василь Андрієвич Алексієв, який намовив голову комітету вел. кн. Олександра Михайловича дати першому, збудованому комітетом, кораблеві — назву „Україна“.

Ескадр. міноносець „Україна“ (по рос. „Украйна“) збудований був на верфі Товариства „Ланге і Син“ в Ризі і наказом по Морському Відомству з 11. вересня 1904 року за № 186 був зачислений в склад военної фльоти Балтійського Моря.

Він мав 510 тон водоміскости, довжини 73,4 метрів, ширини 7,2 м., занурення 2,3 метри, силу машин 6.200 коней, швидкість 27 вузлів, 3 гармати 100 мм. (третя гармата від 1916 року), 1 — 37 мм., 2 мінних апарати 45 цм., 4 кулемети, 2 прожектори, 6 старшин, 3 кондукторів фльоти і 80 матросів. Коштував 777.757 зол. карбов. і 36 і пів копійок.

Він оказався надзвичайно добре збудованим кораблем, брав участь у цілій світовій війні і в боях з ворогом.

З революцією в Росії у Балтійській фльоті повстав „Український Военно-Революційний Штаб Балтійського флоту“ (точна офіц. назва). Треба пояснити, що поза Чорноморською фльотою, де % українців доходив до 75%, чимало було і в Балтійській фльоті українців, були вони на півночі в фльотилі Північно-Ледовитого Океану, і на Далекому Сході в Сибірській та Амурській фльотилі як і в Каспійській фльотилі.

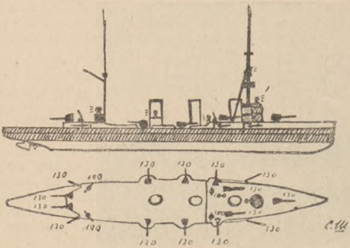
Повсюду ці українці-моряки по російській революції зорганізували або Українські Штаби, або Українські В-о Морські Ради тої чи іншої фльоти*).

Отжеж „Український Штаб Балтійського флоту“, якому тоді вже підлягав і автор цих рядків, будучи тоді адютантом Гардемарінських Курсів у Петербурзі, здається в вересні чи в жовтні 1917 року підніс питання про скомплетування деяких кораблів Балтійської фльоти українцями і піднесення на них українського прапору, з метою переведення цих кораблів до Чорноморської фльоти при перших до цього можливостях.

В першу чергу малось на увазі зукраїнізувати новий крейсер „Світлана“, який був приписаний до Гвардейського екіпажу і де якраз відсоток українців був значний. Гвардейським екіпажом командував вел. князь Кирило Володимирович.

---

*) Між іншим автор цих рядків просить відгукнутись, хоч випадково, когось з членів „Укр. Ради Каспійської фльотилі“, щоб захозати для нашої історії відомости про цю Раду і її діяльність. — „Укр. Рада Каспійської фльотилі“ мала на увазі зукраїнізування деяких кораблів цієї фльотилі і в цій справі зверталась за підтримкою до Укр. Чорноморської Ради і пізніш до Уряду Кубанської Республики. Вона проектувала перевіз зукраїнізованих кораблів Каспійської фльоти до устя р. Тереку, де Україна малаб свій власний вихід до Каспійського Моря.

Крейсер „Світлана"

Автор цих рядків був сам на крейсері „Світлана", якого тільки-що притягнено з Ревеля, де розпочато його будову, до Ново-Адміралтейського Заводу в Петербурзі. „Світлана" тоді ще була червоного кольору і в такім стані будови, що команда не могла ще на ній мешкати. На її будову треба було часу, а цьому на перешкоді стали оті паршиві революційно - „розхлябані" умови тодішнього життя.

Цікаво, що те, що не вдалося українцям тоді, большевики пробили у 1930 році. Вони перевели викінчену будовою „Світлану", давши їй свою (тимчасову!) назву „Профінтерн", разом з лінійним кораблем-дреднавтом „Севастополь", нині „Парижська Комуна", в Чорне море до складу Чорноморської фльоти, де вона плаває і тепер.

„Світлана" спущена на воду у Ревелі в 1915 році. Має 7.600 тон водомісткости, турбіни 55.000 коней з 29.5 вузлами ходу, 15—130 мм. гармат, 4— 100 мм. протиаеропляних, 4 — 75 мм., 4 кулемети, 2 підводні мінні апарати і бере 100 мін загородження.

Далі серед кораблів Балтійської фльоти малося на увазі зукраїнізувати безумовно ескадр. міноносець „Україна" і інші.

Але всім цим заходам остаточно перешкодили большевики. Ескадренний міноносець „Україну" вони перевели на Каспійське море до складу Червоної Каспійської фльоти і переіменували в „Маркін", під якого назвою він і тепер там знаходиться, але прийде час і він мусить одержати назад свою властиву назву „Україна".

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всеволод Петрів*, Ґенштабу, ґенеральний хорунжий.

I.

Наказ про формування.

1918 рік й знову, як у минулому році — революція, на цей раз наша — українська, й знову, як у минулому, все кипить й буяє й не видко провідної лінії в цьому стихійному буянню.

Знову я „непевний", в який уже раз?

За царизму „ненадьожний", бо має надто богато ініціятиви: „годен вихопити свою частину з колони та увести куди вважає доцільним, що неможливо, хоч часто й удало", як писалося в „атестації".

За Центральної Ради „підозрілий", бо „бувший царський старшина та до того ще Генштабист" дарма, що добровільно став у ряди активних борців за Україну та за тужь Центральну Раду.

За гетьмана „неясний елемент" бо: „не присягавсь законній владі" та відверто хоче „відновлення універсалів Центральної Ради й самої Центральної Ради"; а тепер, коли прийшло те, за що боровсь, чого хотів, знову „під підозрінням" у тих хвилевих отаманів, бо хочу у війську такого порядку, що мусить бути, що був у Гордієнківців.

Хто я? Начальник Інструкторської Школи старшин, яку переконав перейти до військ Директорії й у якій веду „технічне" командування? Ні, бо за мною слідкує декілька пар заздрісних очей, бо на моє місце є декілька кандидатів, бо командант „Осадного Корпусу" хоче, щоби мене „убрали" (забрали), бо комісар военного міністерства радить „політично захоріти, бо не можна бути таким безоглядним у такі часи".

Хоріти?! Ні! Коли довкруги кипить, в кущі? Ні!

А довкруги будують армію й деколи у невмілих будівничих валиться нараз усе, що побудовано. Уже видно росклад у дніпровської дивізії, вже бурмотить невдоволення від „австріяків" у СС-ів.

У Головній Шкільній Управі, до якої належить Інструкторська Школа старшин й де я є в Науковому відділі на порахунку, теж біда, бо не можуть дати ради з тими кадрами 8-х юнацьких шкіл, що їх склала гетьманська влада й у яких повно фахівців з російською мовою та культурою, які в засаді ворожі новій владі.

Одного ранку кличе мене ґенерал — тоді отаман Остафіїв, старий досвідчений старшина й передмартівський мазепинець, що насмілювався ще у 1905 році в царському юнкерському „училищу" влаштувати свято Шевченка, а нині він так як і всі тимчасово на чолі Головної Шкільної Управи.

— Пане полковнику, вам залишатися у Києві під теперішній час не можна: зїдять, я ось сам непевний, що зі мною буде, а яж маю старе минуле.

— А що робитиму?

— Я знаю вас зперед війни, так ось що: беріть гроші та паняйте від цих „новозпечених“ отаманів на провінцію, на Волинь у Житомир, або на Поділля у Винницю та формуйте спільну Юнацьку Школу. Ви були у комісії по створенню постійних шкіл та академій України секретарем у ген. Юнакова, справу знаєте, так з Богом.

— Пане Отамане, я ж не в кадрах й людей не маю.

— Чорта в кадрах! Тут революція, знання, енергія й віра й усе буде.

— Я ж „непевний“ кажуть.

— Дурниця! ці новозпечені певні? Їм голова закрутилася — „отамани“! Беріться за справу, а на місці побачите. У Житомирі, кажуть, большевики, та може то наші українські повстанці, так приведіть їх до Ісуса, а школу формуйте, як Гордієнківців. За попередньою освітою юнаків не гоніться, аби надійні були, гадаю — самі зорієнтуєтеся. Ну, з Богом!

— Ну, — що-ж, — наказ, пане Отамане!

— Коли виїздите? —

— Як передам Інструкторську та гроші дістану.

— Інструкторську? — там вже когось призначили, я й не знаю, з „Осадного“ чи що, бо Ви-ж „технічно-тимчасовий“, а гроші, ось чек на 300 тисяч карбованців, дістанете хоч завтра.

— Тоді виїзджу післязавтра.

— Старайтесь якось повідомити, що з Вами буде, викличте по прямому, чи то мене чи то полк. Сальського, чи напишіть. Ну дайте-ж поблагословлю на тяжке діло, синку, — з Богом.

І — все!

Де-ж твоя тепер могила, старий Батьку? В останнє бачилися тоді, коли ти з молодечим запалом в очах й рушницею за плечима, на чолі жмінки старшин інженірів політехніків, сформованої тобою військово-політехнічної школи, йшов на Любар на прорив до своєї влади й — не пробивсь.

Тепер що-ж робити? З ким розпочати це третє формування за українську владу. Перше це були Гордієнківці, друге Штаб і полки 12 пішої дивізії у Лубнях. Але у першому були маси козацтва, у другому екзекутива, що правда чужа, що збірала потрібні кадри, а тепер ось іду сам по вулицях Києва й перебіраю в памяті обличча та прізвища. З ким почати?

Треба з собою хоч двох людей взяти: одного, щоби листування вів, а другого, щоби господарство направив, а решту на місці, там де формуватися будемо. Заходжу до помешкання свого колишнього, ще за царських часів, молодшого старшини з тої „роти“, що нею командував у Києві, бо знаю його, як доброго адютанта й українця — по походженню.

Слава! сам двері відчиняє.

— Бувайте, Миколо Максимовичу, я ось до вас по справі — й викладаю з місця, що й як, а потім з місця: — поїдете зі мною у безвість формувати?

— Їду — каже — обридло у Києві, тут чорт ногу зломить, нічого не второпаю, що діється.

— Так добре, завтра ночуєте у мене, а чим світ післязавтра виїздимо. Зброю маєте?

— Та де там!

— Так постараю рушницю, а цей цивільний одяг змініть бодай на шинелю!

Добре, одного маю, тепер до другого. Звоню, слава Богу дома. Цей, товариш ще зі шкільної лавиці київського корпусу, німець з походження, добрий інтендант, що закінчив „Військово-Інтендантську Академію у Петербурзі“, отже з високою військово-інтендантською освітою й практикою від 1912 року.

— Здоров, Фросте, що робиш?

— А саме нічого; з головного інтендантського мусів піти ще за гетьмана, бо я маю свої погляди, а тепер не знаю чи ваші приймуть.

— Чом ні; я ось прийшов тебе звати з собою. Я формуватиму юнацьку школу на провінції, чи хочеш у мене бути господарем, тоб то „завідуючим хозяйством““ як у російській армії казали? та викладаю все.

— Ну добре, а Діну взяти можна, — вона-ж сама?

— Дружину? бери!

— А куди їдемо?

— Певніш за все до Житомира. Зброю маєш?

— Маю пістолю.

— Добре, дай її Діні, а я тобі рушницю постараю, бо, знаєш, часи гарячі, а Діна здається стрілець. Так завтра о 6 вечером приходьте до мене вже зібраними, переночуємо разом, а на ранок їдемо.

— Та я дома-б переночував.

— Не можна, друже: я матиму 300 тисяч карбованців із собою, а охорони жадної, а так буде нас три рушниці та пістоля.

— А, слухай, не авантура те все, Льодьку?

— Ні, Янку, лише трохи небезпечна зпочатку справа, але певна, бо-ж нас двох фахівців, а третій теж добрий, діловодство знає, був адютантом; гроші є, склади майна на місці будуть, штати я маю вироблені комісією — добрі, начальником Головної Шкільної Управи є ген. Остафіїв, той військовий інженір, людей на місці найдемо, бо там у Житомирі була вже військова школа, то, як бачиш, всі дані є, лише від нас залежатиме; отже їдеш?

— Їду.

Ось і готово, завтра дістаю гроші, а на післязавтра в невідому путь з вірою в успіх.

(Далі буде).

Спомини про останні дні 3-го полку І-ої бриґади УСС.

Написав *д-р Осип Німилович.*

Бліді тільки спомини залишились в мене про останні дні УГА на Наддніпрянській Україні. Бліді та убогі вони, бо лише про це відомо мені, що бачив і пережив як звичайний стрілець та і з того час стер з моєї памяти багато дечого, передовсім багато дат і назвиськ.

Весною 1920 р. большевики, як відомо, зреорганізували УГА, при чому 2-ий корпус перемінено на І-шу бригаду УСС. Третю бережанську бригаду враз з її Львівським курінем переіменували тоді на 3-ий піхотний полк. Львівський курінь, яким командував сот. Скворонський, став І-им курінем полку. Кромі сотні пор. М. Німиловича (мойого стриєчного брата), до котрої я належав, в склад цього куріня входило ще дві сотні. Одною з них проводив чет. Флюнт.

При реорґанізації мусіли ми по наказу з гори, віддати наші австрійські кріси, а одержали замісць них російські. Ця виміна стрільцям дуже не подобалася; російські кріси через свою довжину й інші конструктивні особливости, до яких ми не могли привикнути, не мали в нас симпатій. Та що було робити? Треба було держати в жмені те, що нам дали.

З початком квітня вийшли ми на фронт під Чуднів. Там панував тоді цілковитий спокій. Ніякого гамору, ніщо що нагадувало на війну; весна тихо входила всюди в свої права. Соняшні теплі дні чергувалися одні за другими зовсім незамітно.

Дня 24 квітня нашу сотню змінили. Ми відійшли в запас до села Бабушок. Тимчасом „весна прекрасна“ розгостилася вже на добре. Куди не глянеш, зелень всміхається до тебе, радує очі і душу. По полях дядьки погукують вже за плугами, там серед садів купаються білі хати, воздух наповнений співом птиць.

Та стрілецтво слабо реагувало на цю велику зміну в природі. Рідко чути було жарти, співи, дотепи, рідко ділився один з другим своїми враженнями і пережитим. Не до жартів було тепер стрілецтву. По тих всіх переходах в Чотирокутнику Смерти, де тисячі вибули з наших рядів, по тих всіх переорієнтаціях — стрільці споважніли. Не значить те, що вони втратили надію на кращу будуччину. Ні, дух в нас панував такий як і в минулому році літом, але кожний з нас здавав собі справу з того, що за той час наше положення не поправилося, а ускладнилось.

Селяни приняли нас на кватири радо, можна сказати — втішилися нами. З розмов довідалися ми, що до поляків не мають вони великого довіря, але Петлюрі сприяють. „Хай йому (Петлюрі) Бог помагає“ — говорили. Сотня пор. М. Німиловича примістилася в якомусь великому саді, недалеко неї станув її обоз і кухня. Тепер про кухню ми дбали мало. Селяни запрошують нас в гості і частують чим хата багата. А хати на Наддніпрянщині тоді ще не бідні були, в кожній знаходилося доволі їсти і пити. Наскільки собі пригадую, крім нашої сотні, не було в селі більше ніяких боєвих відділів.

По полудні того самого дня, в котрім ми прийшли до села Бабушок, зявився до нас якийсь стрілець з большевицькою літературою-брошурами, відозвами і т. п. І дісталося ж цьому небораці від сотні. Ми всі накинулися на нього мов на бісурмена і мало бракувало, щоб його шомполами були не прочухрали. Стрілець аґітатор з плачем майже виправдувався, що він не з власної волі возиться з цею літературою, а по наказу начальства. Начальство ж слідить пильно за його роботою.

Скінчилося на тім, що сотня літератури не приняла, стрілець мусів забратися зі своїм крамом дальше .Підчас того як він пакував свої брошури і відозви на віз, старий візник галичанин каже йому: „Ей, ти мо! а не говорив я тобі, кинь де в воду цю большевицьку погань, чого тобі з нею волочитися і мені і мойому коневі лекше було би“... Всеж таки стрілець не важився послухати його доброї ради а як слухняний галичанин, попакував свої брошури і відозви в скриню і поїхав кудись з напрямі фронту.

В селі Бабушках відпочили ми всього один день. Вечором 25. відіслано нас знову і то вже поспішно на фронт, де почався польський наступ. На нашому відтинку рушили поляки вперед ранком 26 квітня. Огонь нашої розстрільної піддержувало кілька скорострілів і завдяки головно їм перший польський розгін заломився. Небаром противник поновив наступ вже зі здвоєними а може і потроєними силами. Клекіт польських скорострілів заглушував все довкола, наші скоростріли відзивались рідше. Взагалі зі сили нашого огню можна було догадатися, що нас горстка в порівнанню зі силами поляків. Наша боєва лінія, хоч яка слаба, всетаки наче приросла до своїх становищ. Дивуюсь я і до тепер, де в тих ходячих трупах і виздоровцях стільки сили, стільки завзяття тоді набралось.

Поляки поновляли свої наступи кілька разів. Наша сотня врешті зрушилася. Скоростріл вже від довшого часу не обзивався... Щоб підбадьорити своїх хлопців, командант сотні, пор. Німилович йде до скоростріла і пробує привернути йому його мову. В тім паде поцілений ворожою кулею в голову. „Хлопці держіться“... умів ще сказати і замовк — на віки. З ним поляг тоді, як мені відомо, хор. Фединишин і ще якийсь старшина, з іншої сотні нашого куріня, а також девять стрільців наложило головами в цьому останньому бою УГА з поляками.

Біля 10 год. перед полуднем деякі відступаючі наші відділи входять в Бабушки. В селі між обозами велике замішання. На силу вдається їх упо-

рядкувати до виїзду — на схід. Ми йдемо за ними по полевих дорогах. Після $1^1/_2$ годинного походу приблизно сходимося з масою відступаючих большевицьких відділів. Вони всі їдуть на підводах, фаетонах і бричках. Большевицькі кіннотчики хоть і без сідел, гонять повним чвалом вперед, кидаючи рівночасно в нашу сторону проклони і соковиті московські „матюки".

Наші стрільці реванжуються деколи, але в більшості мовчать тільки кріси держать мужно в руках. У воздусі чується, що ми недалеко заїдемо з нашими союзниками і з ними мабуть нам скоро прийдеться поговорити поважно. Звідки в них набралось такої люті до нас, ми цього не розуміли. Ми ще не знали, що II і III-тя бригада перейшли вже на сторону військ УНР. Большевикам же було це вже відомо і тому то вони на зломання голови летіли при відступі наперед нас. Боялися очевидно, щоб і наша бригада не обернулась і не пішла на стрічу відділам Гол. Отамана С. Петлюри.

Незабаром большевицькі відділи щезли в куряві; ми остались самі. При відпочинку, що тепер слідував, довідались ми, що наша II. і III. бригада вже від кількох днів на — тій стороні. Принесла нам цю вістку котрась з наших команд бригадна чи полкова — цього вже певно не знаю. Скорше, що полкова, бо хотяй і говорили тоді, що з нами йде наша бригадна команда, то мені здається, що тої команди з нами не було. Аж тепер стало нам ясно, чому большевики так щиро хотіли позбутися нашого товариства.

Між 4—5 год. по полудні прийшли ми до якогось села. Назви його на жаль не можу собі тепер пригадати. Наш (то є нашого куріня) обоз остановився таки на дорозі, а кухні позаїздили на хазяйські обійстя. Стрільці порозходилися по хатах, щоб дещо купити або випросити з харчів. Команда полку та артилерія примістились недалеко церкви. В тім селі думали ми переночувати та діждатися наддніпрянських чи евентуально польських військ. Дивно — як тільки ми довідалися про перехід II і III-ої бригади, то відразу і собі засвоїли думку, що і нам треба так поступити і чимскоріше спекатися більшовицької зарази.

Наша сотня увійшла на подвіря якогось дядька а на ньому стояв вже той віз, що то вчора привозив нам большевицьку літературу. Ми її тутже в мить рознесли.

Проминула може година від нашого входу в село Нараз з обох кінців — стріли. Всі зірвались на ноги. Не розуміємо що це таке, поляків поблизу не має, большевики також чкурнули, аж за ними вітер засвистів, аж от хтось стріляє. Заряджено негайно збірку. Сотня зібралась та вийшла на дорогу. Там довідуємося, що стріляли повстанці; тепер хотять вони переговорити з нашою командою.

Небаром показалася на дорозі група з 7—8 їздців. На її переді їхав чорнявий сильно збудований, з козацьким виглядом — чоловяга. Це був отаман повстанчого загону. Його охорона представлялась також гарно. Все молоді, рослі, сильно збудовані хлопці, на гарних конях, добре узброєні. Зараз за отаманом їхав один повстанець з малим жовтоблакитним прапором. Стрільці миттю поскидали й свої червоні відзнаки.

Коли повстанчий отаман приїхав до нашої команди, ми розійшлися знову на кватири. За несповна годину передали нам з полку наказ віддати повстанцям всю нашу зброю. Ми це й зробили. Повстанці забрали все наше військове майно: гармати, набої, коні, кріси, скорострили, а деяким старшинам, всупереч умові, відібрали також їхні револьвери. Це відразу зіпсуло між нами гармонію і коли повстанці стали намовляти нас перейти в їхні ряди, ми відмовили. Може і осталось з ними кількох стрільців, про це певно не можу сказати, але в більшости вони якось не змогли здобути собі великих симпатій.

Під вечір того самого дня (26. квітня) наш курінь чвірками, в найбільшому порядку відійшов зі згаданого села на захід, ближче до польського фронту з думкою злучитися з Армією УНР. По дорозі ми заночували в якомусь селі, а на другий день стрінулися з поляками. Тут був кінець нашим іллюзіям. Не на Київ довелося нам відмашерувати, а на велику площу обставлену скорострілами. Там розділено старшин від стрільців — потім пішли транспорти в замкнених вагонах, табори і багато дечого іншого, що ще і сьогодня пригадується як змора...

Пор. Німиловича і всіх упавших під Бабушками стрільців, як ми довідалися в поворотній дорозі, поховали місцеві селяни з великим пієтизмом. Де саме лежать їх могили, чи на місцевому цвинтарі чи де на полі — про це здається мені не було мови.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

I. III.

Рогозний Гриць, сотн. До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна. Чернівці 1934. 8°, ст. 68.

Рогозний Гриць, сотн. Ще до тайни вбивства Отмарштайна. „Самост. Думка". Чернівці 1935. 8°, ч. 5/6 ст. 350—364.

Лист до Редакції.

Рогозний Гриць. Я обвинувачую. „Наш Клич". Буенос Айрес. 1935, ч. 25! ст...., ч. 26, ст. 7.

Оскарження на М. Чоботарева і тов. за провадження розвідчої акції серед укр. націоналістів.

Розвадовський А. Із днів жаху. (Фрагменти зі споминів). Переклад з російського. „Кал. Черв. Кал." на 1936 р. 8°, ст. 122—124.

Чека у Київі.

Розвідка 2-го кін. Запоріжського полка займає село і захвачує майно. „Кал. Черв. Кал." на 1927 р. Львів 1926, календаріюм — квітень.

1920. IV. с. Ново-Красне біля ст. Капустяни. Гер. вчинок розвідки. З іл.

Розвідка пятьох стрільців добуває ворожий панцирник, 25 полонених, 6 скорострілів і 2 гарматі „Кал. Черв. Кал." на 1924 р. Львів. 1923. 8°, календаріюм — липень.

Весна 1919. С. С. Під Сарнами. Гер. вчинок. З іл.

Розброєння Січових Стрільців у Київі. „Вістник пол., літ. і життя". Відень. 1918. 4°, ч. 19, ст. 293—294: Вісти.

Розклад армії. „Укр. Голос". Перемишль 1921. ч. 25, ст. 1—2.

Розлуцький-Новіна Л. Записки до літописі Українського Січового Війська. „Шляхи". Львів 1916. ч. ч. 5—26.

УСС.

Розмова з міністром закордонних справ А. Ніковським. „Козацька Думка". Станиславів—Штадармія 1920. ч. 11.

Є й про військо.

Розмова з отаманом Зеленим. „Укр. Козак." Місце постою 1919, ч. 53.

Історія повстання, ліквідація, друге повстання: до своїх.

Розмова з представниками ґен. Бредова. „Україна". Камянець Подільський 1919, ч. 41.

Журнал засідання військових комісій від командування військ УНР та Добр. Армії о $19^1/_2$ год. 13 вересня 1919 р. на ст. Пост Волинський.

Розяснення справи розстрілу Богданівців. „Вільне Слово". Зальцведель 1917. 4°, ч. 73, ст. 2.

Ройовий Ліпінський Микола. „Лицарі і Мученики" Ів. Зубенка. Збірник I. Каліш 1922. 8°, ст. 18.

VIII. 1919. Брон. „Зап. Січ" під Баром. Гер. подвиг.

Роковини битви на Маківці. „Світ". Львів 1917. 4°, ч. 3, ст. 52.

Роковини листопаду. „Неділя". Львів 1935. 4°, ч. 43, ст. 1.

Дві позитивні риси першолистопадових подій.

РоманНосковський. „Діло". Львів 1917, ч. 92: Лягли головами.

Некрольоґ.

Романович Т. У Києві дзвони дзвонять... Великі Роковини. Двадцять другий січня 1919—1936. Львів 1936, 16°, ст. 32.

Є розділ: „Хочемо бути українськими вояками". Популярне видання.

Роман Шевчук. „Кал. Черв. Калини" на 1922. Львів 1922. 8°, ст. 130.

Біогр. дані, з портр.

Роман Шевчук. „Приятель Укр. Жовніра". Кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 130.

Біогр. дані, з портр.

Романюк Антін. Українська Чорноморська Фльота в 1918—19. „Літопис Черв. Калини". Львів 1932. 4°, ч. 4, ст. 2—4.

22. IV. 1918 — III. 1919. З 4 іл.

Романенчук Богдан. Бій під Крутами. (Памяті лицарів абсурду). (В чотирнайцяті роковини геройського безумства). Львів 1932. 8°, ст. 16.

Попул. розвідка.

Романків Іван, др. Культурно-освітна праця УСС на Волині (Володимирщина). „Літопис Черв. Кал.". Львів 1935. 4°, ч. 3, ст. 12.

1916—1917.

Романків І., др. Просвітна діяльність Галицької Армії. Звіт від 25. IX. — 15. X. 1919. „Стрілець". Камянець Под. 1919, ч. 88.

Романський Р. Останній бій. „Укр. Прапор". Віденьь 1919, ч. 23/25.

До іст. боїв у Львові.

Романський Р. Останній бій. „Кал. Канад. Українця" на 1920 р. Вінніпеґ Ман. 8°, ст. 213—214.

Львів. Передрук з „Укр. Прапору".

Ромченко Борис. Сумної памяти дні у Перемишлі. „Укр. Скиталець". Ліберець 1920. 4°, ч. 1, ст. 14—19; ч. 2, ст. 13—17.

Рорбах Павль, др. Український мир і будучина Східньої Европи. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 12, ст. 175—176; „Ілюстр. Цайтунґ" Липськ. 1918, ч. 3895.

Росенко. Конфлікт між Україною й большевицьким правительством. „Розвага". Фрайштадт 1917, 4°, ч. 51, ст. 1—3.

Росенко. Українське військо. „Розвага". Фрайштадт 1917. 4°, ч. 32/33, ст. 1—3.

Ростислав Білецький. (Некрольоґ). „Рідний Край". Львів 1921. 4°, ч. 57, ст. 4.

Курінь охорони Ц. Ради. Студ. Курінь. Синя див. Запор. див., Морський Гуцульський полк. Бронепотяги.

Р. П. Дещо з історії III. Ґрупи „Глибока" VIII. Самбірської бриґади. „Літопис Черв. Калини". Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 10—13; ч. 10, ст. 9—13.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

МИКОЛА НІМИЛОВИЧ

пор. У. Г. А.

Участь Дрогобиччини в нашій визвольній війні цифрово не пояснена, та і без тих даних можна сказати, що дрогобицький повіт, був гідно репрезентований всюди, де піднімано Червону Калину або кровавленось за честь жовто-блакитного прапору.

Отаман УСС а потім полк. УГА Г. Коссак і його два брати, от. УСС і УГА С. Шухевич, сот. УСС

і УГА др. М. Волошин, пор. УСС а потім полк. С. С. і начальник булави Армії УНР. А. Мельник, хор. УСС а потім сот. СС. М. Матчак, хор. УСС а потім пор. і організатор кінноти УГА Л. Лепкий, сот. К. Гутковський, до шалу відважний провідник стрілецьких стеж і герой львівських боїв хор. УСС а потім пор. УГА М. Мінчак, хор. УСС а потім чет. УГА Е. Ясеницький, стрілецький письменник Л. Луців, чет. УГА О. Тустанівський, пор. УГА Модрицький, лікар УГА др. М. Шипайло — все це уроженці дрогобицької землі або люди дуже тісно з нею звязані. Більшість вичислених старшин перейшла через дрогобицьку гімназію і бурсу св. Івана Хрестителя.

Половина цих репрезентантів Дрогобиччини відійшла вже від нас . А з ними також пор. УГА М. Німилович. От кілька дат з його життя: народився М. Німилович 15 жовтня 1896 р. в Дрогобичі в сімі свідомого міщанина. До війни вчився в дрогобицькій гімназії і належав до тайного самоосвітного Кружка ім. Франка, який для формування національного світогляду молоді, дрогобицького повіту взагалі, мав незвичайно великий вплив. На початку 1916. р. покликано Німиловича до австрійського війська. По розпаді Австро-Угорщини вернув небіщик з італійського фронту і негайно вступив на службу до УГА. До кінця травня 1919. р. виконував в Стрию обовязки вишкільного старшини. В червні одержав команду фронтової сотні (в 2-ім корпусі) і брав з нею участь в боях за Бережани, під Перемишлянами а потім в ряді боїв на Наддніпрян. Україні, де дав докази своєї холоднокровності і відваги. Згинув в бою під Бабушками 26. квітня 1920. р. як командант сотні в I-ому курені 3. піхотного полку бригади УСС.

АНТІН ВАРИВОДА

б. полковник УГА.

Дня 12. березня ц. р. помер у Відні після короткої і важкої недуги **Антін Варивода,** б. полковник У. Г. Армії.

Полк. Вариводу знало наше громадянство ще з часів світової війни. В березні 1916 р. приділили його на команданта легіону Українських Січових Стрільців. Після боїв за Бережани у вересні 1916. р. він відійшов назад до австрійського стягу. В часі польсько-української війни полк. Варивода був членом австрійської ліквідаційної Комісії з доручення Уряду З. У. Н. Р. В 1920 і 21. рр. був комендантом табору інтернованих вояків У. Г. А. в Йозефові в Чехословаччині.

Похорони відбулися у Відні 16. березня ц. р.

ДРУГИЙ НАКЛАД АЛЬБОМУ УСС ВЖЕ В ПРОДАЖІ!

Книга, що її принято з таким загальним признанням — **справлена та поширена обємом.**

Цінним доповненням її великий **ілюстраційний додаток,** зі знимками б. учасників подій — старшин, підстаршин і стрільців.

450 НОВИХ СВІТЛИН.

З причини збільшення коштів нового справленого видання — ціна 18 зол.

СПІШИТИ З ЗАМОВЛЕННЯМИ, БО НАКЛАД НЕВЕЛИКИЙ!

В-во „Червона Калина“
Львів, вул. Зіморовича ч. 12.

ЗАКЛИК

до б. УСС., що визичили світлини для Альбому У. С. С.

При Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові орґанізується окремий історичний відділ і постійна виставка памяток з часів визвольних змагань. При ньому буде теж велика збірка памяткових світлин, а в ній окремий відділ портретів учасників подій.

Взвязку з тим редакція Альбому УСС і Видавництво „Червона Калина“ просять всіх тих б. УСС., що були ласкавими надіслати свої світлини до диспозиції редакції, дозволити передати їх до Музею, де вони не затратяться і де можна буде їх належно **законсервувати,** щоби могли стати цінним матеріялом для істориків і дорогою памяткою для будучих поколінь.

Про згоду просимо повідомити Видавництво.

Управа і Редакція „Червоної Калини“.

Просимо Шан. Читачів виправити такі коректурні недогляди в статті полк. В. Євтимовича: До історії камянецької спільної юнацької школи, в ч. 4. Літопису ц. р.:

Ст. 4. стовпець лівий, ряд. 25. здолини: Духовній — **треба:** Художній.

Ст. 4. стовпець лівий, ряд. 7 здолини: Ордянівський — Орданівський.

Ст. 4. стовпець лівий, ряд 2 здолини Сворикою — Сварикою.

Ст. 4. стовпець лівий ряд. 2. здолини: Ордянівським — Ордонівським.

Ст. 4. стовпець правий, ряд. 18 здолини тимчасовий — тогочасний.

Ст. 5. стовпець лівий, ряд. 7 здолини: розвідати — розвязати.

Ст. 5. стовпець лівий ряд. 5. здолини: здобувала — здобула.

Ст. 6. стовпець лівий ряд. 25 здолини: без того — для того.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 25 згори: здеформовано — зформовано.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 15 здолини: Мартинюк — Миронович.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 12 здолини: Пороховщиков — Пороховщиків.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 10. здолини: Сагорів — Сигарів.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 9. здолини Єльгонінов — Єльчанінов.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 6. здолини: Ленорович — Ленартович.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 2. здолини Коршновський — Коршнівський.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 5. / Травень 1936.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка.*
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка